

## Az irodalom radikalizmusa – ma

TANDORI DEZSŐ: A HONLAP UTÁNI



**Tiszatáj Könyvek**  
**Szeged, 2005**  
**283 oldal, 2600 Ft**

Nem tudom, hányan olvassák ma Tandori Dezső írásait. Sejttem a panaszkodó választ, ezzel szemben mondom a magam választát: sokan. Tudom, persze hogy tudom, a sok viszonykategória, önmagában tehát nem határozza meg a valódi választ, de hát ennél egzaktabb válaszra, pontosabb számra a mi szakmánkban nem is törekedhetünk. Az, amit ennek kapcsán én tudok mondani, az annyi, hogy egyre több irodalmártól hallok a kérdést: olvastad ezt vagy azt a Tandori-írást?, s én is egyre több embertől kérdezem, hogy olvasta-e Tandorinak ezt vagy azt az írását, kitételét, bekezdését. Merész állítás, s bizonyítani csak egy breviáriumszerű összeállítással lehetne, s hát a valóságrefenciális olvasással – valójában egyikhez sincs kedvem –, hogy a mi korunkról éles bekezdéseivel, állandó viszonyításával és vibrációival, feszültségteremtéseivel Tandori mondta a legtöbbet. Mert hát tudjuk jól, hogy az irodalomnak nem csak a valóságról kell beszélnie, de hát az sem baj, ha a valóságról beszél, ezt pedig legalább Balzac óta tudhatjuk.

A szerkesztőségbe, ahol dolgozom, az egyik napon Tandori-kézirat érkezett, „Az ántivilágban volt alku, s annak jegyében az emberek tömegei megalkudtak. Ma nincs alku, eleve meg kell alkudni” – olvastam a kéziratban, egy mondatban-két mondatban mondott-e valaki pontosabbat-keményebbet a világunkról? S attól, hogy a világunkról mondta, nem lenne irodalom? A szerkesztőségben, ahol dolgozom, a falra tűzött papíron rövid Tandori-idézet: „De jó túllenni az egész irodalmon, / oly mind-egy benne s máshol ki épp hatalmon.” Igen, jó lenne túllenni az egész irodalmon, szerkezeten-struktúrán, működtetésen, hatalmon és kiszolgáltatottságon, s ismét csak az íráshoz visszajutni. Megint kérdezem: mondott-e ennél mélyebbet bármelyik irodalomszociológiai tanulmány irodalmi közállapotainkról? S attól, hogy az irodalomról mondja, az, amit mond, s ahogyan mondja, nem lenne irodalom?

Tandori Dezső írásai, így a Tiszatáj által kiadott *A Honlap utáni* címet viselő kötetbe gyűjtött írások is nagyon élnek. Ha a kötetben egymás mellett szereplő írásokat közösen szeretném jellemezni, akkor legáltalánosabban az életességüket, a frissességüket kellene kiemelni. Különös állításnak tűnhet ez egy olyan elvont íróként számon tartott író kapcsán, mint Tandori Dezső. Az életesség-frissesség értelmezéseként ehhez még azt teszem hozzá, hogy most nem az írások valóság-vonatkozásaival összefüggésben használom ezeket a jelzőket, hanem abban a vonatkozásban, hogy ezek az írások minden olvasásukkor képesek újként bemutatni magukat, azaz a tagmondatok, az elágazások, a már említett

vibrálások-feszültségek nem „fáradnak el” – feltehetően azért, mert magát a gondolat-vibrálást követik, minden irodalmi vagy irodalminak elfogadott áttétel nélkül. Tandori, ahogy a versben vagy a szépprózában, úgy az esszében-tanulmányban is új nyelvet-világot teremtett, ha valaki komolyan érteni akarja majd Tandorit, akkor az általa teremtett nyelvet-világot is meg kell értenie. A kötet írásainak másik általános jellemzője, hogy Tandori az irodalmat-társadalmat egységben látja, az irodalmat is valóságosítja, az irodalom számára éppen úgy a valóság része, mint ahogyan, mondjuk József Attilánál az osztályharc az volt. Nagyon leegyszerűsítő, ha azt mondjuk, hogy Tandori benne él az irodalomban, mert hát más is benne él, miért ne élne benne, de hát Tandori állandóan újraéli-értelmezi az általa irodalomként elfogadott irodalmat, s így teszi azt nemcsak a maga világának részévé, hanem a világ részévé is. Ha a mostani Tandorit – erről a mostani Tandoriról lesz még szó – szeretnénk jellemezni, akkor az intenzitás szó lenne a legmegfelelőbb kifejezés, s Tandori azzal az intenzitással teszi a valóság részévé az irodalmat, ahogy a valóságot is megéli. *„Én eleve így látom: valóságunkról József Attila költészete mondta a legtöbbit; s a világ gyarláságáról, szörnyűségéről. A magunk gyarláságairól és a világ szépségéről: Kosztolányi. Elemi érvénnyel (semmiben sem a legnagyobbként) Szép Ernő volt a XX. században világirodalmi szellemű (lélegzetű etc.) prózaírónk és költőnk. A legeslegnagyobbak közt úgy értem.”* Aki így látja-érzi az irodalmat, az valóban valóságként látja-érzi, ennek akkor látjuk a hasznát, amikor Tandori portrékat rajzol. Ebben a kötetben Szép Ernőről, Kellér Andorról, Weöres Sándorról, Ottlik Gézaról, József Attiláról, többek közt. A Tandori rajzolta portré nem irodalmi portré, ebben is szabadul az irodalomtól (*„De jó túllenni minden irodalmon...”,* idéztem), hanem felszakadó monológ irodalomról-társadalomról, az írók világhoz való viszonyáról, s az egymáshoz való viszonyukról, mert hát más és más teret töltöttek be, ezért viszonyítani is kell a tereiket egymáshoz. S azt, amit megcsináltak, s a kort, amiben megcsinálták azt, amit megcsináltak, Tandori szembesíti a mi korunkkal, ahogy az írókat is szembesíti egymással, állandó viszonyításban-vibrálásban léteznek az irodalmi esszéi is. Lássunk pár példát csupán az akkori korok és a mi korunk szembesítésére: *„Szép Ernő egy másféle korban, még 1914 előtt mondta, nem lehet élni. A II. háborúban halálmenetben volt már.”* Tandori ezek előtt mondja: *„... és megint nem lehet élni”.* Ezek után pedig *„S így tovább, 'az egész vonalon...' Ennek is költője volt mind Szép Ernő, s biztosan ma is megállta volna helyét, hanem hogy bájos színdarabok helyett (melyekkel pénzét kereste) tévésorozatokat írni hajlandó lett volna, azt például kétkem.”* Ottlikről, Ottlik kapcsán olvasom: *„Igen, örület, hogy ekkorát változott a világ. Hogy Ottlik nem a közbeszéd evidenciája. De a nagyon is eltökélten meghatározott diskurzusba nem is lehet belekerülnie annak, aki oda bevásárolva eleve nincsen. Erre a rossz változásra ráérezhettem, mikor már a hetvenes években a magányra törekedtem.”* S végül József Attiláról: *„Olcsón 'a mai kapitalizmus visszasságait leplező' költővé meg ne tegyük, ne pofátlankodjunk neki azzal, hogy 'megbocsátjuk neki szerencsétlen sorsát az államszocializmus idejéről', és ilyenek. Furcsa, de klasszikuma ellenére J. A. sorsa (a tragédiákat leszámítva) versformába foglaltan ma is a legüdvösebb. A rakodópartra nem lehet nélküle leülni, hajózni a Dunán nem lehet, nem is sorolom. Jó, egy csomó mindenfélét lehet (szerelmesnek lenni, igyekezni a jó sors dolgaiban, szép ruhában járni-kelni, előnyösen helyezkedni), de ez mind olyasmi, hogy szerencsére nem*

muszáj. *Így merengek*”. Esszéiben, magatartásban a századik évfordulón ezek voltak a legpontosabb szavak József Attiláról.

S akkor most az esszéíró Tandori módszeréről. Azzal, hogy esszéinek tárgyát a valóság, az őt körülvevő valóság részévé teszi, élővé is formálja ezt a tárgyat. Másrészt: nem fogad el semmi lehatároltságot, ezért írásai tárgyuktól függetlenül a Tandori által valóként tételezett világ más és más elemeivel érintkeznek, játszanak egybe. Az irodalmi esszék kapcsán is eltávolítja magát a hagyományos irodalomtudományi és esszéírói módszerektől. A József Attilára utaló idézetben idéztem írásának utolsó mondatát: „*Így merengek.*” Mennyire más ez, mint ahogy mindenki más beszél az irodalomról. S mennyire irodalmi, tegyem hozzá rögtön. Tandori már végképpen nem az irodalom felől közelíti az irodalmat, más, nagyobb, emberibb a mércéje. Szép Ernőt idézi, amikor az idézetet ezzel szakítja meg: „*Roppant naivitás-látszatukban e soroknak annyi ember-tartalma van, hogy mindig azt érzem: eltörpülök. Emberként a különben morcos, játékban kíméletlen aprópénzbehajtó, magának való, bolondos, nyílt és közben megközelíthetetlen Szép Ernőnek én a nyomába keveredni nem tudnék.*” Azt pedig tanítani kellene, ha lehetne tanítani, hogy egy-egy költői életműből milyen tendenciákat bont ki, miképpen közelít a mű jellegéhez, mint például a Weöres Sándorral foglalkozó esszéiben. Magam megbolondult hasznosság-párti vagyok, ezért szeretném, ha ezek a gondolatmenetek szembesíthetnének akár akadémikusi okfejtésekkel is, Tandori szempontjai, villanásai, okfejtései képesek lennének újítóan hatni az irodalomtudományi gondolkodásra is.

Egy recenzióknak is megvannak a maga korlátai: nem rajzolhat például pályaképet, pedig a mostani Tandorit – utaltam már rá – szembesíteni kellene a korábbi Tandorival, akár az indulóval is: láthatnánk állandóságait és elmozdulásait is. Ezt a szembesítést most nem tudom elvégezni. Ismertethetném a kötet írásait is, külön-külön, a jegyzeteimmel együtt – terem nincs rá. Egy dolgot tartok fontosnak, ezt viszont valóban fontosnak tartom, s ezt mindenképpen rögzíteni szeretném. A kötet írásainak olvasásakor, s máskor is, más Tandori-írások olvasásakor állandóan megmutatkozik számomra a kérdés: Mi az irodalmi radikalizmus ma, túl minden izmuson, modernen, posztmodernen, s minden másban. Egyre erősebben gondolom, hogy nem más, mint amit Tandori csinál. Az, hogy nyomtatáskor elhaló szövegeket képes állandóan élőnek mutatni, s az a totalizmusra való törekvés, ami éppen nála figyelhető meg, azzal, hogy totális világot teremt és azzal, ahogyan ezt a totális világot megteremti.

*Füzi László*